

Retouradres: Postbus 12600, 2500 DJ Den Haag

Aan de voorzitter van de Commissie Leefomgeving

Datum
8 februari 2018

Onderwerp
Update Energietransitie

Ons kenmerk
DSB/2018.7
RIS299076
Contactpersoon
Martin Andriessen
Dienst
Stadsbeheer
Afdeling
Opdrachtgeving
Telefoonnummer
14070
E-mailadres
henry.terlouw@denhaag.nl
Bijlage
2

Update Backcasting studie en Haagse Inzet voor een klimaat neutrale stad

Op 21 september 2017 is de strategie “Op naar een duurzame warmtevoorziening in 2040” (RIS297287) vastgesteld door de gemeenteraad. In die strategie is aangegeven welke opgave de gemeente Den Haag heeft op het gebied van de energietransitie. Namelijk 250.000 woningen en hiernaast ruim 30.000 bedrijfs – en kantoorpanden van een duurzame energievoorziening voorzien voor 2040.

Samen met anderen in de stad, zoals woningcorporaties, bewoners en netwerk- en energiebedrijven, is op basis van de uitgangspunten en besluiten uit die strategie de afgelopen maanden de basis gelegd voor de samenwerking in de stad (zie verder) en is invulling gegeven aan een programmaplan waarin concreet is aangegeven op welke manier de ambities zullen worden uitgewerkt en in de praktijk gerealiseerd.

Tevens is de update van de backcastingstudie afgerond die door CE Delft en ECN (Energieonderzoek Centrum Nederland) is uitgevoerd en waarvan u in 2017 een tussenrapportage hebt ontvangen. In deze studie zijn de klimaatambities van Parijs voor de gemeente Den Haag vertaald en de voornemens van de gemeente op het gebied van de energietransitie gespiegeld aan deze ambitie.

Omdat ik het, vlak voor de verkiezingen, niet zuiver vind om u nu besluiten over de energietransitie voor te leggen, informeer ik u in deze commissie brief over de vele belangrijke stappen die er zijn gezet zoals de update van de Backcastingstudie, de Energie samenwerking en het programmaplan. Het doel is deze geïntegreerd en voorzien van voorstellen door een nieuw college van burgemeester en wethouders, na de gemeenteraadsverkiezingen, ter besluitvorming aan een nieuwe gemeenteraad voor te leggen.

Backcastingstudie en Haagse ambitie

Naar aanleiding van de motie Vertaling Klimaatakkoord Parijs naar Haagse doelstellingen (RIS295447) heeft CE Delft samen met ECN de opdracht uitgevoerd een update van de eerder uitgevoerde backcastingstudie uit 2013 (Back(casting) to the future! RIS 258292) te maken.

De doelstellingen die in Parijs zijn geformuleerd over het klimaat (in 2050 mag de gemiddelde temperatuur op aarde met niet meer dan 1,5 tot 2 graden zijn toegenomen) en de ambities van de gemeente Den Haag om al in 2040 een klimaatneutrale stad te hebben gerealiseerd zijn hierin leidend. Ook is daarin de ambitie van een aantal raadsfracties om al in 2030 een klimaatneutrale stad te hebben meegenomen.

In de update wordt geconcludeerd dat het behalen van de huidige Haagse doelstelling (klimaatneutraal in 2040) een enorme opgave is waarvoor alle denkbare maatregelen en oplossingen met grote voortvarendheid ingezet dienen te worden. Om deze doelstelling te halen zullen vanaf dit jaar, jaarlijks circa 10.000 woningen door een andere, duurzame, energiebron moeten worden verwarmd dan gas. Daarnaast geldt dit ook voor de ca. 30.000 bedrijfspanden en kantoren. Ter vergelijking: het kabinetsbeleid streeft ernaar om landelijk de komende jaren per jaar tussen 30.000 tot 50.000 (bestaande) woningen zonder aansluiting op een gasnet te hebben gerealiseerd en om in 2050 CO₂ neutraal te zijn.

De 2 graden doelstelling van Parijs komt in grote lijnen overeen met de doelstelling om in 2040 klimaatneutraal te zijn. De snelheid waarmee maatregelen dan gerealiseerd moeten worden dient wel groter te zijn dan nu het geval is. Maatregelen die eerder worden uitgevoerd belasten het totale beschikbare CO₂ budget immers minder.

Het aanpassen van de doelstelling naar 2030 of naar 1,5 graden is op basis van de backcastingstudie een nog moeilijker te realiseren streven. De extra investeringen die gedaan moet worden om de doelstelling al in 2030 te halen zijn enorm. Jaarlijks moeten dan bijna 17.000 bestaande woningen per jaar (waarnaast 2500 -3000 bedrijven en kantoren per jaar) zonder aardgas verwarmd gaan worden. Een CO₂ neutrale stad is in 2030 alleen dan te realiseren als de gemeente en andere partijen kunnen beschikken over substantiële financiële middelen voor zowel de verduurzaming van woningen als de ontwikkeling van bronnen en de infrastructuur en vanzelfsprekend alle denkbare maatregelen en oplossingen snel kunnen worden ingezet. Hierbij moet ook nog worden gerekend met de (on)mogelijkheden van de arbeidsmarkt. Het kunnen inzetten van voldoende gekwalificeerde medewerkers door bedrijven komt dan nog meer onder druk te staan.

Het is onmogelijk om nu alle toekomstige mogelijkheden te overzien, veel is nog onbekend en een aantal randvoorwaarden nog niet ingevuld. De verwachting is dat er de komende jaren meer (technische)innovaties beschikbaar zullen komen die het transitieproces zullen versnellen. Het is hierom complex om nu uitspraken te doen over de haalbaarheid van de diverse doelstellingen. Door in de praktijk snelheid te maken en te beginnen, daarmee ervaring op te doen maar ook periodiek (bijvoorbeeld via een periodieke update van de backcasting studie) de haalbaarheid van de doelen te blijven monitoren en waar nodig te herijken, kan op een pragmatische manier gewerkt worden aan de energietransitie.

De energietransitie is daarmee een uitdagend proces, dat veel maatschappelijke kansen biedt, maar dat wel gekoppeld moet worden aan een realistische ambitie.

In samenwerking met alle organisaties in stad en regio is begonnen met het maken van energieplannen: op landelijk niveau samen met de rijksoverheid en de VNG, op regionaal niveau samen met de gemeenten en de Provincie Zuid-Holland in de Regionale Energie en Klimaat Strategie (REKS), op stedelijk niveau (het eerder genoemde programmaplan) maar vooral op wijkniveau samen met bewoners en bedrijven.

Ook wordt stevig ingezet op samenwerking met onder meer de G4 en de rijksoverheid. Deze samenwerking is voorwaardelijk voor adequate wet en regelgeving maar ook voor de beschikbaarheid van voldoende middelen. Hiernaast wordt er gewerkt aan een klimaat- en energieakkoord waaraan de zogenaamde “klimaatvelop” van 300 miljoen gekoppeld is.

Samenwerken en snelheid maken in de stad

Door vorm te geven aan de samenwerking met de vele voor de energietransitie belangrijke organisaties en concrete ambities te formuleren voor de komende jaren is verder gewerkt aan het snelheid maken met het realiseren van de doelstellingen een klimaat neutrale stad te realiseren.

De energietransitie is een nieuw en omvangrijk proces waar veel nog niet duidelijk is en nog moet worden ontwikkeld, terwijl tegelijkertijd al wel moet worden gestart met de uitvoering. Steeds nadrukkelijker blijkt dat de opgave dusdanig is dat niet kan en mag worden gewacht totdat alles duidelijk is en er een compleet beeld over de eindsituatie bestaat en alle (financiële en wettelijke) randvoorwaarden zijn geregeld. Dit vraagt om een adaptieve aanpak. De gemeente en de diverse organisaties in de stad trekken samen op, en gaan uitvoeren. Ontwikkelen en leren gaan hand in hand.

Bij de verdere uitwerking is gebruik gemaakt van de inmiddels doorontwikkelde Energietransitieatlas (hierna: ETA). Deze atlas bevat kaarten, zowel voor de gehele stad als per deelgebied, van mogelijke energieoplossingen. De oplossingen zijn gebaseerd op een aantal aspecten zoals woningtype, eigendom, bouwjaar (met aannames over de staat van onderhoud en mate van isolatie), beschikbare (warmte)bronnen, kosten en bewonersinitiatieven. Ook is in de kaarten rekening gehouden met de werkplanningen van betrokken organisaties zoals de netwerkbedrijven, gemeente en woningcorporaties met als doel in beeld te brengen wanneer woningen op de nominatie staan voor renovatie of straten al open gaan omdat er bijvoorbeeld werk aan de riolering of gasleiding is voorzien. Werk met werk maken is een belangrijk uitgangspunt om kosten en overlast te besparen. Op basis van deze ETA zijn de kansen voor delen van de stad- waar bijvoorbeeld relatief snel invulling aan de energietransitie kan worden gegeven- in beeld gebracht en is de basis gelegd voor het gesprek met de diverse belanghebbenden om het wijkenergieplan voor het gebied (wijk, buurt of stadsdeel) verder vorm te geven. Bij de samenwerking met partijen in de stad zijn de kaarten ook uitgangspunt geweest voor de keuzes die daar zijn gemaakt. In het programmaplan is een aantal van de kaarten uit deze atlas weergegeven. In de toekomst zullen deze kaarten via een digitaal publiek toegankelijk systeem door iedereen geraadpleegd kunnen worden.

Om de energietransitie vorm te geven is de inzet van alle partijen in de stad noodzakelijk: bewoners, ondernemers, (energie)bedrijven, woningcorporaties, netwerkbeheerders zullen samen aan de slag moeten. Samenwerking op basis van gelijkwaardigheid is essentieel om verder te komen. Geen van de partijen beschikt immers over alle kennis, middelen of bevoegdheden voor deze immense opgave. Deze samenwerking krijgt vorm in een open netwerk waar belanghebbende organisaties elkaar periodiek treffen, gezamenlijke plannen maken, projecten oppakken, naar innovatie en oplossingen zoeken en voorstellen kunnen doen voor ontwikkelingen en plannen. De partijen die meedoen aan deze samenwerking zullen gezamenlijk voor de realisatie van de plannen zorgen. De ambitie is om in de komende vijf jaar 25.000 – 30.000 woningen klimaatneutraal te maken (zonder aardgas). Daarvoor zijn 10 gebieden in de stad genoemd. In deze gebieden staan bijna 100.000 woningen en veel kantoren en bedrijfspanden. De ambitie is om deze gebouwen in 10 jaar klimaatneutraal te maken waarvan 25 - 30% in de komende vijf jaar. Het Koningsplein en omgeving, Molenwijk en Moerwijk-Oost, de Vruchtenbuurt, de Vogelwijk, Ypenburg, het Statenkwartier/Scheveningen zijn naast Mariahoeve, Den Haag Zuidwest en het Binckhorst/CID de gebieden waar de eerste focus op ligt. Een focus die belangrijk is om de krachten te bundelen en snelheid te kunnen maken.

De 10 genoemde gebieden zijn geselecteerd op basis van een mix van criteria:

- In een aantal gebieden hebben bewoners (soms als ondertekenaar van het genoemde manifest) het initiatief genomen de energietransitie in hun wijk vorm te geven. Een aantal van deze gebieden is in de selectie meegenomen.
- De ETA geeft aan in welke gebieden in de stad kansen zijn om de energietransitie relatief snel uit te voeren. De ETA is de basis geweest voor de selectie van een aantal gebieden.
- Het is belangrijk om met verschillende systemen en oplossingen te werken (individuele en collectieve oplossingen, lage en hogere temperaturen, beschikbaarheid van bronnen) maar ook met een variatie in wijken (particulier, huur, corporatiebezit), bebouwingsdichtheid, hoog/laagbouw, oud/nieuwbouw en verschillen in sociale/demografische samenstelling. Ook deze overweging heeft bijgedragen aan de selectie.

De samenwerkende partijen (naar een passende naam wordt nog gezocht) zullen de gemeente verder ondersteunen en adviseren bij het invullen van haar regierol. Een programmamanager zal hen bij de werkzaamheden ondersteunen.

Om deze gezamenlijkheid te onderstrepen wordt op 2 februari op De Haagse Energietop de samenwerking bekrachtigd en wordt een gezamenlijk akkoord voorbereid dat later dit kwartaal, na goedkeuring, zal worden ondertekend.

(Wijk)energieplannen, ambities voor de eerste vijf jaar

Energieplannen vormen de basis voor de energietransitie. Die plannen zullen op verschillende niveaus worden gemaakt. Een bestuursakkoord met de rijksoverheid en een regionaal energietransitieplan met gemeenten in de regio is in voorbereiding. Voor de gemeente Den Haag is het bijgaande programmaplan het energieplan voor de stad, daarbinnen worden energieplannen per gebied (veelal op het wijkniveau) ontwikkeld zoals in de Energie Alliantie is afgesproken.

De wijze van ondersteuning is maatwerk en afhankelijk van de beschikbare middelen en capaciteit. Die kan worden ingevuld door bijvoorbeeld projectleiders van de gemeente, maar ook door Duurzaam Den Haag of een van de andere organisaties die onderdeel zijn van de Haagse samenwerking. Het kan gaan om het invullen van het projectleiderschap (de gemeentelijke projectleider, samen met de wijkmanager en de gebiedsmanager nemen dan het initiatief), technische ondersteuning om energieoplossingen in beeld te krijgen of een businesscase te ontwikkelen, om advisering, maar ook om procesondersteuning om bewoners te betrekken en de plannen te delen en daarna te realiseren.

Het realiseren van een energieplan is voor alle partijen een geheel nieuw en complex proces waarbinnen samen met de betrokken stakeholders (primair de eigenaren van het vastgoed, de afnemers van de nieuwe energie: zowel woningcorporaties, particuliere eigenaren van woningen, al dan niet verenigd in een VvE, bedrijfspanden en huurders maar ook netbeheerders en energiebedrijven) een aanpak worden ontwikkeld. Op basis van dat plan wordt een businesscase ontwikkeld (waarvoor de afnemers van energie een zeer belangrijke factor zijn), wordt naar gezamenlijk financiering gezocht en naar bedrijven die uitvoering gaan geven aan de plannen. De gemeente zorgt ervoor dat deze energieplannen passen in de stedelijke en regionale plannen. Het is immers van groot belang dat het leren en ontwikkelen in de praktijk de stedelijke, regionale en landelijke ambities beïnvloedt.

Professionalisering en leren van de ervaringen hier en elders zullen dan ook belangrijke onderdelen worden van de aanpak. In Mariahoeve en Den Haag Zuidwest is dit proces al gestart zoals uit het programmaplan blijkt. Het streven is om op deze manier binnen vijf jaar voor alle wijken van de stad een eindbeeld van de toekomstige energievoorziening gereed te hebben.

Vanzelfsprekend is, naast de verduurzaming van de bestaande bouw, nieuw- en renovatiebouw zonder aardgas het uitgangspunt. Dit zal actief worden bevorderd en ondersteund.

De energietransitie heeft niet alleen gevolgen voor de samenwerking tussen de diverse organisaties, maar betekent ook het nodige voor de samenwerking binnen de gemeente. Deze gemeentelijke samenwerking en bundeling van krachten is nodig om de gehele transitieopgave te realiseren.

Denken en handelen vanuit het perspectief van bewoners en bedrijven

Het perspectief van bewoners en ondernemers is leidend en bepalend voor de plannen en de realisatie. Dat betekent onder meer dat niet alleen naar technische oplossingen voor warmtebronnen en netten zal worden gekeken maar ook naar bijvoorbeeld het verduurzamen en renoveren van woningen, dat er veel zal worden gedaan aan communicatie en voorlichting en mogelijkheden om bewoners te stimuleren en te ondersteunen in de energietransitie. Dat laatste is met name een belangrijk aspect: hoe kunnen eigenaren van woningen (zowel corporaties als particuliere eigenaren) voldoende worden gefaciliteerd en ondersteund bij de investeringen die moeten worden gedaan in de woning. Met name in de delen van de stad waar bewoners minder draagkracht hebben en niet in staat zijn om uit eigen middelen te investeren is het voldoende ondersteunen van bewoners voorwaardelijk om de ambities in de praktijk te realiseren. Ook is het belang van bewoners om niet te veel voor hun energie te betalen een uitgangspunt. Dit wordt ook geregeld in de warmtewet in de bepaling “Niet Meer dan Anders” .

Dit zijn ook thema's die op rijksniveau aan de orde komen, ze spelen immers in het hele land. De gemeente Den Haag heeft hierin al belangrijke stappen gezet door middel van de inrichting van de VvE balie en Hou van je Huis en de diverse fondsen, maar deze zijn nog niet voldoende.

Het betrekken van, en de inzichten van bewoners en bedrijven is een cruciale factor bij de energietransitie. Het bewonersmanifest dat 14 bewonersorganisaties namens een aantal bewoners (particuliere eigenaren) hebben opgesteld en dat op 18 december 2017 aan mij is aangeboden, is een belangrijk document. Dit manifest laat immers zien dat de energietransitie bij steeds meer bewoners van Den Haag leeft en tot goede initiatieven leidt. Dit is een stevig en goed signaal, maar slechts een begin van een groep gemotiveerde koplopers: het overgrote deel van de Haagse bewoners en bedrijven zal nog bewust moeten worden van de noodzaak en urgentie van energietransitie. Bij het overgrote deel van de Haagse bewoners en bedrijven is energietransitie nog een abstract begrip met weinig betekenis. Uw raad heeft aangedrongen op een communicatiestrategie om meer bewoners te betrekken en bewust te maken van de noodzaak en de mogelijkheden van de energietransitie. Daar wordt hard aan gewerkt en zal een belangrijk onderdeel van de wijkenergieplannen zijn.

Het betrekken van en samenwerken met het Haagse bedrijfsleven is een belangrijk onderdeel van de transitieopgave. Voor de verduurzaming van de ruim 30.000 kantoren en bedrijfspanden is in het programmaplan opgenomen dat daar dit jaar samen met het bedrijfsleven een aanpak voor wordt ontwikkeld. Samen met de Economic board (zie hierna) wordt samen met het Haagse bedrijfsleven gewerkt aan een aanpak om de vele arbeidsplaatsen die als gevolg van de energietransitie ontstaan te benutten voor zowel de Haagse bedrijven als Haagse werkzoekenden en tenslotte zullen gespecialiseerde bedrijven worden betrokken bij de samenwerking met de diverse partijen in de stad om gebruik te maken van de kennis en innovatiekracht die daar aanwezig is.

Scholing en werkgelegenheid samen met de Economic Board

Ook zal er bij de uitvoering een stevige verbinding met scholing en werkgelegenheid worden gelegd. Zowel via de Haagse Economic Board als via het Haagse Onderwijsbeleid (de Haagse Educatieve Agenda) en de uitvoering van het Haagse werkgelegenheidsbeleid zal worden ingezet om het werk dat voortvloeit uit de energietransitie te benutten voor Haagse werkgelegenheid en om voldoende Hagenaars te kwalificeren voor dit doel.

In de wijkenergieplannen zal scholing en werkgelegenheid een belangrijke rol spelen. Een projectleider voor scholing en werk zal het team van projectleiders Energietransitie aanvullen en alle kansen die zich in wijken voordoen omzetten in mogelijkheden voor Haagse werkzoekenden en schoolverlaters.

Er is een inschatting gemaakt van de werkgelegenheid die ontstaat als gevolg van de energietransitie. Deze wordt geschat op 1000-3000 arbeidsplaatsen per jaar in de periode 2018-2040. Op dit moment is er al een groot tekort aan werknemers in de bouw en de techniek. Zonder verdere acties zal het gebrek gekwalificeerde medewerkers een probleem vormen voor het uitvoeren van de ambities. Aan de andere kant is de energietransitie ook een uitstekende kans om de werkgelegenheid in de stad op het gewenste peil te brengen.

Om die kansen te benutten is inzet op alle fronten van het arbeidsmarktbeleid noodzakelijk. Het onderwijs zal de opleidingen meer moeten richten op de competenties die in dit kader worden gevraagd en meer scholieren zullen moeten worden gemotiveerd om een vak in deze richting te kiezen. Werkzoekenden zullen om- en bijgeschoold moeten worden en via werk naar werk trajecten zullen werknemers met een beroep waar geen of minder vraag naar is, begeleid moeten worden naar een functie in dit kader. Ook zullen bedrijven die ingezet worden voor de energietransitie moeten anticiperen op deze ontwikkelingen, zowel bij hun dienstverlening en innovatie (bijvoorbeeld door het promoten van nieuwe duurzame technieken) als door in te zetten op het bijscholen van medewerkers en het geschikt maken van functies voor mensen die nu nog een afstand tot werk hebben, bijvoorbeeld via job carving.

Samen met de Economic Board zullen hiervoor plannen worden ontwikkeld met bedrijven, het onderwijs en de gemeente. Ook zal de energietransitie onderdeel worden van het Haagse werkgelegenheidsbeleid en de werkloosheidsbestrijding en de uitvoering van de Haagse educatieve agenda. Hier zal worden ingegaan op de inzet van Haagse bedrijven en Haagse werkzoekenden, de vernieuwing van het technisch onderwijs in relatie tot de energietransitie maar ook op de ontwikkeling van een duurzame leefstijl samen met het onder meer het welzijnswerk, het bouwwerk.

Voor de verdere uitwerking op dit punt zal, als onderdeel van het Haagse werkgelegenheidsbeleid, een programmaplan werk en scholing Energietransitie worden opgesteld. In dit plan zal worden aangegeven op welke wijze in samenwerking met bedrijven en het onderwijs het (kwantitatieve en kwalitatieve) tekort aan werknemers in bouw en techniek kan worden weggewerkt om de Haagse ambitie op het gebied van de energietransitie te realiseren.

Het programmaplan, de concretisering van de aanpak

In het programmaplan worden alle ontwikkelingen en activiteiten gebundeld maar wordt ook aangegeven waar (soms essentiële) randvoorwaarden nog moet worden ontwikkeld en gekozen, zowel op lokaal Haags niveau als op het rijksniveau. Dat is het beeld waarmee de komende jaren wordt gewerkt: concrete activiteiten in de stad en de regio en parallel daaraan een ontwikkelagenda om maatregelen en beleid verder te brengen op zowel gemeentelijk als rijksniveau.

Innovatie, actief op zoek gaan naar nieuwe technieken en mogelijkheden, is daar een essentieel onderdeel van. Veel is op dat gebied immers nog niet bekend en de techniek ontwikkelt zich snel. Deze twee invalshoeken zullen elkaar voortdurend beïnvloeden. Er kan immers niet worden gewacht totdat alles helemaal duidelijk, uitgewerkt en besloten is.

De inzet is om in de genoemde focusgebieden de transitie zo te versnellen dat binnen 5 tot 10 jaar 100.000 gebouwen klimaatneutraal zijn waarvan de komende vijf jaar 25-30% zal zijn gerealiseerd (25.000 – 30.000 woningen en kantoren en bedrijfspanden). Binnen vijf jaar zijn daarnaast energieplannen voor de andere delen van de stad opgesteld en is ook daar de uitvoering begonnen. Dat is een stevige ambitie waarbij soms met duizenden gebouweigenaren vaak met zeer verschillende uitgangspunten, verschillen in fysieke staat van de gebouwen en installaties, maar ook de planning van de betrokken organisaties, moet worden afgestemd.

Businesscases moeten worden ontwikkeld en de opgave moet worden gefinancierd. Deze ambitie is evenwel nodig om de hele stad binnen de bandbreedte van het Parijse akkoord aan te pakken

Door samen met de partijen in de stad te beginnen kan geleerd worden. De lessen worden ingezet voor de volgende wijken. Jaarlijks zal deze manier van werken worden geëvalueerd en zal worden bepaald naar welke volgende wijken met welke aantallen gebouwen de aanpak zal worden uitgebreid. De actualiteit van dat moment: Nieuwe wetgeving, maatregelen en toepasbare innovaties zullen daarbij worden betrokken. Het streven is dan om de energietransitie zo vaart te geven en het uiteindelijke einddoel steeds dichterbij te brengen.

Een belangrijk speerpunt is het realiseren van een duurzame en betaalbare warmte. Onderdeel hiervan is het benutten en ontwikkelen van een groot aantal duurzame bronnen. Geothermie en in mindere mate ook aquathermie of riothermie (warmte uit oppervlaktewater of riolering) bieden goede mogelijkheden en zullen verder worden ontwikkeld. Geothermie heeft een enorme potentie en de ambitie is om op een verantwoorde manier snelheid te maken met de ontwikkeling van de volgende bronnen De eerste bron aan de Leyweg (HAL: Haagse Aardwarmtecentrale Leyweg) zal aan het eind van dit jaar operationeel kunnen zijn. Op dit moment worden er voorstellen gemaakt, in samenwerking met marktpartijen, voor een doorontwikkeling die voldoet aan de veiligheidseisen en die ook financieel en juridisch haalbaar is. Ook vragen de ruimtelijke inpassing in de gebouwde omgeving en in de ondergrond aandacht. De ambitie is er om de komende vijf jaar drie geothermiedoubletten te realiseren. De bronnen die in het Westland of straks elders in de regio worden ontwikkeld, worden met het oog op samenwerking betrokken bij de plannen.

Twee keer per jaar zal een rapportage over de uitvoering worden gemaakt en de plannen voor een volgende periode worden vastgesteld c.q. worden voorbereid voor vaststelling door de gemeenteraad. De gemeenteraad zal op deze manier periodiek over de voortgang worden geïnformeerd en de plannen voor de komende periode voorgelegd krijgen.

Zo geeft de gemeente invulling aan haar regierol en werkt nadrukkelijk samen met anderen. Die samenwerking is essentieel, onder meer omdat de gemeente (nog) niet vanuit wettelijke bevoegdheden kan handelen, maar vooral omdat de bundeling van kennis, middelen en het realiseren van draagvlak voorwaardelijke elementen voor de energietransitie zijn. Gemeenten mogen (nog) geen regels stellen aan de energievoorziening. Om gemeenten in staat te stellen regie te gaan voeren over de energievoorziening in de stad zijn hier ook bevoegdheden en instrumenten voor nodig: onderwerpen van gezamenlijk overleg met en lobby richting het rijk.

Vanuit haar regierol zorgt de gemeente voor de voortgang en ondersteuning van het proces, maar borgt ook de publieke belangen. Daar kan onder worden verstaan het zorgen voor goede communicatie en informatie en een breed draagvlak in de stad, het voorkomen van ineffectieve (deel)oplossingen of oplossingen die niet toekomstbestendig zijn, het maken van integrale afwegingen over kosten en baten en het borgen van de betrouwbaarheid en leveringszekerheid van de energieoplossingen. Ook is het borgen van de systeemvereisten die nodig zijn voor de koppeling en interactie tussen de verschillende systemen een aspect en het zorgdragen dat ook mensen met een beperkte draagkracht voldoende worden ondersteund.

De gemeente hanteert een aantal uitgangspunten die ook in het akkoord van de Haagse samenwerkende partijen zullen worden opgenomen en daarmee de ambitie vormen van de betrokken partijen:

- Streven naar een open net, waar ook door andere partijen warmte geleverd kan worden met voorrang voor lokaal opgewekte warmte;
- Streven naar een netwerk geschikt voor lage temperatuur;
- Streven naar een onafhankelijk netbeheer;
- Betaalbare levering van energie en kosten voor en door bewoners, zowel tijdens de energietransitie als daarna;
- Volledig duurzame energie (met inachtneming van de mate waarin de gemeente hier volledig invloed op heeft);
- Terugdringen van energiegebruik door middel van isolatie waar dit economisch rendabel is;
- Een veilig en leveringszeker energiesysteem.

Alle plannen zullen aan deze uitgangspunten worden getoetst in een risicoparagraaf, waarbij er rekening mee moet worden gehouden dat tijdens de transitieperiode niet onmiddellijk aan alle voorwaarden zal kunnen worden voldaan.

Het komende jaar zal uitvoering worden gegeven aan het programmaplan:

- De invulling van de wijkenergieplannen en de ondersteuning van bewoners en bedrijven waaronder een communicatiestrategie en communicatieplan;
- Samenwerking van de Haagse samenwerkende partijen ondersteunen en tot uitvoering brengen;
- Versterken van de samenwerking binnen de gemeentelijke organisatie;
- Doorontwikkeling en besluitvorming over de belangrijkste energieoplossingen. Lokale hernieuwbare energiebronnen hebben hierbij, zoals ook in het eerder genoemde raadsvoorstel is besloten, prioriteit;
- Samen met de Economic Board invullen van aanpak gericht op de werkgelegenheid en scholing in verband met de energietransitie;
- Verbinding met de gemeentelijke programma's ten aanzien van resiliënt cities, de verduurzaming van het gemeentelijke vastgoed en circulaire economie;
- Samenwerken aan voldoende investeringsruimte voor woning corporaties
- Actief verbinding zoeken met het rijks- en regionaal beleid. Gemeentes krijgen een rol als regisseur op de energietransitie, maar het ontbreekt daarvoor nog aan voldoende instrumenten en middelen. In het regeerakkoord worden daarvoor bedragen genoemd, maar die zijn nog niet concreet gemaakt. Daarbij moet worden gedacht aan de volgende maatregelen en/of wettelijke kaders:
 - o Voldoende wettelijk kader om een bepalende rol te kunnen spelen (bijvoorbeeld bepalen welke energie oplossingen in welk gebied moeten komen);
 - o Maatregelen die het recht op aardgasaansluiting vervangen en bevorderen dat duurzame energiebronnen voordeliger zijn dan aardgas;
 - o Maatregelen waardoor onder gunstige voorwaarden duurzame investeringen aan gebouwen kunnen worden gerealiseerd;
 - o Maatregelen waardoor onrendabele of onzekere investeringen in de infrastructuur kunnen worden opgevangen ;
 - o Inrichten van de Energiemarkt: welke rollen en spelregels liggen bij marktpartijen en welke bij overheden. Waar hebben gemeenten een rol bij het aanbesteden van opdrachten of het inkopen van diensten;
 - o Maatregelen voor het invullen van het onafhankelijk netbeheer.

- Het beschikbaar krijgen van voldoende financiële middelen. Samen met VNG, provincie en de G4 is de inzet om, onder meer uit de klimaatvelop, de middelen die in het regeerakkoord zijn benoemd, voldoende middelen voor gemeenten beschikbaar te krijgen in de vorm van procesgeld en stimuleringsprogramma voor bijvoorbeeld proeftuinen in de gebouwde omgeving (in de vorm van de beschreven wijkenaanpak).

Gemeentelijk vastgoed

Uiteraard zet de gemeente zelf ook stevig in op de verduurzaming van de panden in gemeentelijk bezit. De gemeente moet immers het goede voorbeeld geven. Voor de ruim 60 panden die de gemeente zelf in gebruik heeft, worden de benodigde verduurzamingsmaatregelen in kaart gebracht om er voor te zorgen dat deze panden minimaal label C krijgen of beter. Eind februari 2018 zal dit traject klaar zijn, waarna de Vastgoedorganisatie samen met de diensten maatregelen gaat nemen om de gemeentelijke gebouwen energiezuiniger te maken. Het gaat hierbij onder andere om isolatiemaatregelen, het vervangen van gloeilampen en tl-buizen door ledverlichting, het beter inregelen van installaties, het zelf opwekken van energie door de plaatsing van zonnepanelen en warmtecollectoren en waar mogelijk aansluiting op een duurzaam warmtenet. Voor zo'n 260 panden die de gemeente aan derden verhuurd, worden dit jaar en de komende jaren maatwerkadviezen opgesteld, waarna ook voor deze panden de verduurzaming ter hand kan worden genomen.

De gemeente geeft ook het goede voorbeeld bij de inkoop van energie voor de eigen organisatie. Vanaf 1 januari 2019 zal de gemeente alleen in Nederland opgewekte hernieuwbare energie gaan gebruiken. Elektriciteit van zonnepanelen en windmolens en groen gas dat wordt opgewekt door middel van vergisting van biomassa (mest en plantaardige resten). De gemeente eist bovendien van haar energieleveranciers dat deze ook gaan investeren in extra opwekcapaciteit. De gemeentelijke inkoopkracht wordt dus ingezet om de energietransitie te versnellen. Andere overheden in het land hebben aangegeven het Haagse voorbeeld te volgen. Tevens werkt de gemeente samen met het Rijksvastgoedbedrijf aan het project EnergieRijk Den Haag om 16 overheidsgebouwen in het centrumgebied te verduurzamen en van duurzame energie te voorzien.

Ook ligt er een initiatief voor de schoolgebouwen in de stad. In totaal is voor de periode 2017 - 2021 (€ 0,5 + € 12 =) € 12,5 mln. nodig. Naar verwachting kan de dekking hiervoor worden gevonden binnen de reserves en begrotingen van Onderwijs (RIS 298832).

Circulaire economie

Het beleid ten aanzien van de circulaire economie is een ander zeer belangrijk onderdeel op weg naar een klimaat neutrale en duurzame stad. Voor dit onderwerp is u separaat aan dit voorstel een agenda aangeboden. In de wijken waar wijkenergieplannen zullen worden gerealiseerd zal ook de verbinding worden gemaakt met de mogelijkheden om stappen te maken op weg naar een circulaire economie.

Resilient cities

Als onderdeel van het wereldwijde netwerk 100 resilient cities, initiatief van de Rockefeller Foundation, werkt Den Haag aan oplossingen voor fysieke, economische en sociale vraagstukken in de stad. Dat doen we als gemeente niet alleen maar samen met alle betrokken partijen in de stad én met het netwerk van steden wereldwijd die te maken hebben met dezelfde soort vraagstukken. Het gaat om het vergroten van onze veerkracht bij een acute crisis zoals een overstroming, een epidemie of een cyberaanval. Het gaat ook over geleidelijke ontwikkelingen die de samenleving kunnen ontwrichten zoals werkloosheid, klimaatverandering en armoede. Door oog te hebben voor zowel acute crisis als geleidelijke dreigingen, zijn we alert en goed voorbereid wanneer er iets gebeurt. Het Programma Resilient The Hague en het Programma Energietransitie complementeren elkaar.

Door minder afhankelijk te worden van fossiele brandstoffen, wordt onze veerkracht vergroot terwijl via het programma Resilient The Hague toegang en mogelijk samenwerking ontstaat met een breed netwerk van steden die naar vergelijkbare oplossingen zoeken. Op die manier blijft Den Haag een aantrekkelijke, veilige en gezonde stad om te wonen, te werken en te recreëren.

Financiën

Met de energietransitie zijn forse investeringen gemoeid. De gemeente zal in veel gevallen niet de partij zijn die deze middelen zelf zal moeten investeren. Niet alleen omdat zij niet over de middelen beschikt, maar ook omdat er een veelheid aan andere mogelijkheden via fondsen, particuliere investeringen en bijdragen door bijvoorbeeld de rijksoverheid beschikbaar zijn en komen.

Waar de kosten wel voor rekening van de gemeente komen is deels afhankelijk van de rol de ambitie en snelheid die de gemeente kiest. Een klimaat neutrale stad realiseren in 2030 vraagt immers een grotere en snellere investering dan koersen op 2040 of 2050.

Ook de keuzes die worden gemaakt met betrekking tot de energieoplossingen hebben belangrijke financiële gevolgen. De kosten om een woning geschikte maken en aan te sluiten op een collectief warmtenet zijn vaak fors lager dan de kosten die gemaakt moeten worden voor het All electric maken van een woning.

Regisseren en faciliteren

In ieder geval zullen kosten gemaakt worden die samen hangen met de regie –en faciliterende rol van de gemeente. Onder meer kosten om de energieplannen te realiseren, het proces in wijken en buurten, lokaal, regionaal en landelijk in te vullen en te ondersteunen, communicatie, haalbaarheidsstudies te doen, businesscases te maken, financiering te organiseren, de Energie Samenwerking te ondersteunen, innovatie te stimuleren en te rapporteren.

Hiervoor zijn er geen geormerkte structurele middelen beschikbaar. Deze gemeentelijke inzet wordt nu gefinancierd uit incidentele middelen. Dat is een deel van de middelen die voor duurzaamheid zijn bestemd en middelen die bij de meest recente college retraite incidenteel beschikbaar zijn gesteld. Om de ambitie te kunnen realiseren zijn er meer en ook structureel middelen nodig. Zonder deze extra middelen kan de ambitie niet worden gerealiseerd en is de gemeente niet in staat om haar regierol in te vullen. Hiervoor is een jaarlijks bedrag van € 5 miljoen oplopend naar € 10 miljoen in 2020 nodig, afhankelijk van de ambitie en de beoogde snelheid. Voor dekking van deze kosten wordt een beroep gedaan op extra gemeentelijke middelen aangevuld met bijdragen van het Rijk onder meer via het nog te sluiten bestuursakkoord en klimaat- en energieakkoord.

Woningeigenaren, bedrijven en corporaties ondersteunen

Hiernaast zullen er ook kosten gemaakt moeten worden om bewoners en bedrijven te ondersteunen in het proces van de energietransitie. Het betreft dan zowel de investeringen die particuliere eigenaren van woningen en bedrijven moeten maken (isoleren van woningen, andere installaties) alsook de aansluitkosten op nieuwe energiebronnen. Hier zullen nog separaat voorstellen en oplossingen voor worden ontwikkeld afhankelijk van het gekozen scenario. Er bestaat een aantal subsidieregelingen waar particulieren en VvE's een beroep op kunnen doen (o.a. voor dak- en vloerisolatie en groene daken). Niet uitgesloten moet worden dat deze bijdragen onvoldoende zijn om de beoogde snelheid in de energietransitie te behalen. Voor een deel van deze kosten zal een beroep op de gemeente of het rijk worden gedaan. Hierbij moet gedacht worden aan een bedrag dat oploopt naar circa 40 miljoen per jaar bij 15% subsidie op de investering van bewoners. Hiervoor zullen, op basis van een inventarisatie en evaluatie van de huidige mogelijkheden en overleg met het rijk en de provincie nog nadere voorstellen worden gedaan.

Bronnen en infrastructuur ontwikkelen en aanleggen

Voor het aanleggen van nieuwe bronnen en de infrastructuur (o.a. warmtenetten) zal in samenwerking met de betrokken (markt)partijen businesscases en een financieringsstrategie worden ontwikkeld.

De diverse (Europese) fondsen zoals het Energiefonds Den Haag (ED-fonds), de Europese Investeringsbank via het proces van de Roadmap Next Economy en SED bijdragen kunnen hier delen van de oplossing voor bieden. Ook de Provincie Zuid-Holland heeft een fondsbudget van € 100 miljoen.

Besluitvorming

Met deze commissiebrief heb ik u willen informeren over de belangrijkste ontwikkelingen en overwegingen met betrekking tot de energietransitie, maar vooral inzicht willen geven in de manier waarop er samen met de vele partijen concreet in een aantal delen van de stad snelheid wordt gebracht in het behalen van resultaten.

Besluiten op de essentiële onderdelen: de gevolgen van de backcastingstudie, het programmaplan met daarin een aantal belangrijke energieoplossingen zullen ter besluitvorming na de komende gemeenteraadsverkiezingen worden voorgelegd.

Door samen met de partijen in de stad te beginnen in een gebied met ca. 100.000 woningen en jaarlijks op basis van ervaringen, nieuwe wetgeving en maatregelen en toepasbare innovaties de ambities voor een volgende periode te bepalen en te versnellen wordt geprobeerd om maximaal, maar verantwoord snelheid te maken gericht op het zo spoedig mogelijk realiseren van de ambitie: een klimaat neutrale stad.

Met vriendelijke groet,

Joris Wijsmuller